

Metodutveckling i lärande utvärdering. Om narrativer och nya medier

Kicki Stridh

“... narrative knowledge constitutes the core of organizational knowledge, /---/ it is an important way of making sense of what is going on in the everyday life of organizations.”¹

Det nav som den här framställningen kretsar kring är en narrativ metod som utvecklats för utvärdering av kvalitativa resultat i socialfondsprojekt. Från denna utgångspunkt reflekterar jag kring en utvärderingsmodell som beskrivs i *Lärande utvärdering genom följeforskning*², och som benämns ”femte generationens utvärdering”³. I min reflektion över modellen efterlyser jag fördjupade epistemologiska diskussioner samt reflekterad metodutveckling i konsekvens med konceptets övergripande tankar. Mitt case avser att illustrera min reflektion över dessa perspektiv – om än skissartat i detta korta format.

Lärande utvärdering

Lärande utvärdering beskriver utvärdering så som den för närvarande utförs (eller bör utföras) hos två finansierare i Sverige av utvecklingsprojekt: EUs Socialfond (”lärande utvärdering”) och Tillväxtverkets program (”följeforskning”). Det som beskrivs som ett paradigmskifte⁴ innebär framför allt en stark betoning på lärande, på att detta lärande ska leda till handling både inom projektet och i dess omgivning, samt dessutom på både projekt- och programnivå:

”Det som särskiljer den femte generationens utvärdering från de tidigare generationerna är ett fokus på ett organiserat och kritiskt lärande på olika nivåer och med flera intressenter. /---/ Syftet är att få fram utvärderingsresultat som kan ligga till grund för ett lärande som leder till fortlöpande förbättringar i program- och projektgenomförandet, men som samtidigt leder till bättre framtida program- och projektsatsningar.”⁵

Jag uppfattar det som att modellens kärna finns i de processer som sker i interaktiva möten på olika nivåer och mellan olika intressenter. Dessa processer styrs av övergripande teori och utformas optimalt i en praktik grundad i teorin. Men denna kärna, detta stormens öga, lämnas i *Lärande utvärdering* märkligt obelyst. Här förs flera normativa och övergripande beskrivningar av hur utvärderingen kan struktureras, och om det resultat som förväntas⁶. Möjligen är det antologiformen som bidrar till att det saknas mer utförliga eller problematiserande teoriavsnitt kring den interaktiva praktiken, en spegling av processernas ramar, innehåll och form mot en diskussion om begreppen lärande eller kunskap⁷. Fördjupade epistemologiska perspektiv på de interaktiva processerna skulle stärka teorin och skulle ge en vägledning för utveckling av metoder i utvärderingens praktik, både till innehåll och form. Hur ska utvärderaren arbeta för att metoderna ska gå i takt med teorins avsikter? Och var finns de nya kommunikationsmedierna i denna interaktion?

Själv har jag under många år, ofta i samverkan med forskare, arbetat med interaktiva kunskapsprocesser inom ramen för flera olika FoU-program, nationella utvecklingsprogram och EU-finansierade program. Jag är ofta den som sätter bjällran på katten, alltså den

¹ Czarniawska 1997, s 167

² Boken kommer här efter att benämnas *Lärande utvärdering*

³ *Lärande utvärdering*, syntesen s 270 f

⁴ *Lärande utvärdering*, inledningen s 9

⁵ *ibid*, s 273

⁶ *ibid*, se exempelvis s 261 f

⁷ *ibid*. Det längsta sammanhållna avsnittet om lärande jag har funnit finns på s 115 - 119

som i skarpt läge utformar arenorna för interaktionen och som leder dessa processer. Mitt perspektiv är alltså hur programmets utvärderings- och/eller lärandepolicier ska omsättas optimalt och resursutnyttjande i interaktiv praktik. Frågan om vad som händer i de interaktiva processerna – och vad som inte händer – ser jag som ett centralt område för kvalificerad reflektion och ständig metodutveckling på utvärderingsfältet. De traditionella metoderna, exempelvis fokusgrupperna och dialogseminarierna, förtjänar mer uppmärksamhet härvidlag, men det är också en spännande uppgift att gå vidare och utveckla nya metoder i utvärderingsarbetet med hjälp av teorier från många discipliner. Och nu är det dags att komma in på mitt illustrerande case.

Kunskapsutveckling – tyst kunskap och phronesis

Då vill jag nu hellre tala om ”gemensam kunskapsutveckling” än om ”lärande”⁸ och ser som ett avgörande problem för projekten dessa processer sker i ett lokalt, kontextbundet och tidsbegränsat sammanhang. Det är inte självklart att farthindrande dialogseminarier⁹ i sig främjar lärande som kan spridas. Här vill jag nämna ett par teorifält som kan vara fruktbara kring begreppen ”lärande” och ”kunskap”, fält som har bäring på det case jag valt.

Ett angreppssätt för att analysera den kontextbundna kunskapen utgår från begreppet ”tyst kunskap”¹⁰. Dess motsats är ”explicit kunskap”. Definitionen av tyst kunskap kan göras mycket enkel: *“Tacit knowledge is all that we know minus all we can say.”*¹¹. Problemet med den tysta kunskapen är att den är svår att förmedla: *“Tacit knowledge is personal, context-specific, and therefore hard to formalize and communicate. Explicit or ‘codified’ knowledge on the other hand, refers to knowledge that is transmittable in formal systematic language.”*¹²

En intressant genomgång av hur man kan arbeta med den tysta kunskapen kan man finna i studier av japansk industriutveckling¹³. Begreppet tyst kunskap är centralt i dessa analyser, liksom begreppen *techne* och *phronesis*¹⁴ (”veta-hur” och ”veta-vad”, där den senare typen av kunskap är den som handlar om kreativ kapacitet).

De resonemang som förs kan appliceras på projekt som syftar till utveckling och innovation. Nonakas et al modell beskriver transformationssteg mellan de två olika typerna av kunskap¹⁵ och de ger konkreta exempel på hur företag¹⁶ utvecklar och använder ny kunskap genom att systematiskt processa de anställdas tysta kunskap. Därigenom skapas inte bara lärande organisationer, utan kunskapsskapande sådana, säger Nonaka et al, som ser den tysta kunskapen som innovativitetens källa i de företag de analyserar: *“Tacit knowledge of individuals is the basis of organizational knowledge creation.”*¹⁷

Case: Metoden Berätta och Utveckla™. Tyst kunskap blir explicit

Metoden Berätta och Utveckla™¹⁸ (BoU) utvecklades av forskare och praktiker i samarbete vid Centrum för Arbetslivsutveckling vid Högskolan i Halmstad. Den bygger på berättelser, perspektivbyten och på systematisk reflektion i flera steg. Dess teoribakgrund är i första hand

⁸ Framför allt därför att det antyder en mer aktivitet hos dem som deltar i processen. Jag utvecklar resonemanget nedan, dock inte särskilt utförligt, utan hänvisar till exempelvis Norbäck et al 2006 och Stridh et al 2006

⁹ Lärande utvärdering, beskrivs på s 120

¹⁰ Begreppet har ursprungligen myntats av Michael Polanyi, *The Tacit Dimension* (1966)

¹¹ Guba and Lincoln 1995, p 176

¹² Nonaka och Takeuchi 1995, s 59

¹³ Nonaka och Takeuchi, *The Knowledge-Creating Company* (1995), Nonaka et al *Managing Flow* (2008).

¹⁴ Ett par av Aristoteles’ begrepp för olika slags kunskap, se Nonaka et al (2008), s 14

¹⁵ Nonaka och Takeuchi (1995), s 62f.

¹⁶ Exempelvis Nissan, Mitsubishi och Matsushita

¹⁷ *ibid*, s 72

¹⁸ Metoden beskrivs mera utförligt i referenserna Danilda (1999) och Stridh (2001)

från psykologin¹⁹, och bygger vidare på en modell för reflektion i dyader (två personer). Man arbetar med nyckelberättelser, och med visualisering. Processen innebär övergångar mellan tyst och explicit kunskap:

Vad händer i ett BoU-seminarium?	Vilken omvandling?	Vilket begrepp? ²⁰
Deltagarna delar sina berättelser med varandra, och ser att de har gemensamma erfarenheter. De bygger upp tillit i gruppen	från tyst till tyst <i>socialisering</i>	sympatiserande kunskap
Deltagarna skapar analogier och metaforer. De arbetar två och två och åskådliggör sina reflektioner i analyser och bilder	från tyst till explicit <i>externalisering</i>	konceptuell kunskap
När analyserna ställs samman, kan gruppen dra mer generella slutsatser på materialet, och exempelvis föreslå en plan för hur man kan arbeta vidare. Kunskapen systematiseras	från explicit till explicit <i>kombination</i>	systemkunskap
De modeller och analyser som utvecklats under seminariet integreras i deras kunskapsbas, och kan användas i det fortsatta arbetet	från explicit till tyst <i>internalisering</i>	operationell kunskap

Genom att utgå från narrativer i en handled process kan deltagarna göra en analys av sina egna praktiska erfarenheter, en analys som har en inneboende bäring på deras egen verklighet. De begrepp som formuleras i analysen har reell mening för individerna. Den nya kunskapen är praktisk kunskap som individen eller gruppen kan använda, bland annat för att organisera sitt vidare lärande. Den kan också i en systematisk form spridas till andra.

Det jag särskilt här vill notera om metoden Berätta och Utveckla är detta:

- Den har utvecklats ur och reflekterats mot fruktbara teorifält
- Den är designad för sin specifika kontext
- Den hanterar på ett medvetet och strukturerat sätt en komplex interaktion
- Den kräver teoretisk förståelse och handlag från processledningen
- Den använder andra medel än den talade dialogen och det skrivna ordet
- Den bidrar till att skapa ny kunskap och att denna kunskap kan spridas

Berättelser skapar identitet och mening

En annan infallsvinkel är teorier om narrativer. Varför är berättandet så fruktbart för att skapa ny förståelse? Man kan beskriva en viktig del i processen som ett skapande: berättaren fungerar samtidigt som skapare av historien och som skapad av historien och utbytet i dialogen. Genom den berättade kunskapen förstår vi vår identitet och vårt sammanhang. Företagsekonomen Barbara Czarniawska (vars citat inleder mitt PM) studerar organisationer och deras processer som narrativer, berättelser. Hon har fått många efterföljare som villigt anammat hennes metoder för analys av processer hos individer och organisationer. Dessa metoder hämtar hon i från i första hand litteraturvetenskapen, den disciplin som är expert på berättelser, och hon behandlar sin empiri genom att se den som olika slags berättargenrer²¹ (drama, film, centrallyrik, epik etc). Czarniawska anknyter till tänkare som Rorty, Goffman,

¹⁹ Laing et al 1966

²⁰ Tabellen utgår från Nonakas och Takeuchis modell för kunskapstransformation

²¹ En budget är till exempel en berättelse om framtiden. Czarniawska analyserar budgetarbete som en teaterpjäs

Latour och Bruner. Med den senare (citad i citatet nedan) säger hon att narrativer har ett dynamiskt innehåll av förändring och skapande av kontext och identitet:

“The double role of the Self as a creator and created is beautifully rendered in the notion of the Self as storyteller - ‘the Self telling stories that included a delineation of Self as a part of the story’²². / ... / We create ourselves projecting our identities against accessible plots, as it were, but every day performance changes, augments, distorts, or enriches the existing repertoire.”²³

Nya medier i utvärderingens tjänst

Utvärdering är en mångdisciplinär verksamhet²⁴ och kan söka fruktbar reflekterad kunskap från många fält, vilket jag velat illustrera här ovan med en metod som bygger på forskning inom psykologi och företagsekonomi.

Andra självklart intressanta fält för metodutvecklingen kring lärande, implementering och strategisk påverkan är naturligtvis exempelvis medieforskning och informationsvetenskap. De interaktiva formerna i utvärdering som inriktas på studier av processer snarare än kvantitativa resultat är förvånansvärt traditionella, och ofta utformade efter akademisk förebild (det talade ordet, det skrivna ordet, rapporten, seminariet, konferensen). Här börjar det intressant nog växa fram en medvetenhet om hur nya former för interaktionen kan utvecklas, där också verktygen från nya kommunikationsmedier används²⁵. Dessa tankar växer fram mot en bakgrund av kritik som ofta riktas mot utvärderingar: att de inte används och därmed inte för någon effekt²⁶. En av anledningarna till detta kan vara att kommunikationen mellan utvärderare och användare brister.

Fruktbara frågor i metodutvecklingen är rimligen att ifrågasätta våra egna metoder: Vilka är fördelarna med de metoder vi använder idag? Vilka är nackdelarna?²⁷ I utvecklingen kan det sedan handla om att ställa motsvarande frågor kring nya möjliga metodfält. Och kanske hitta något slags svar på frågor – högt och lågt – som

- Verbal kommunikation (talat, skrivet), pedagogiskt drama, bildskapande och andra konstnärliga uttrycksmedel – vad är dessas fördelar och nackdelar i en interaktion?
- Dialoger på nätet (chat, forum, e-learning) förskjuter interaktionen ibland i tid (ingen samtidighet) och rum. Vad får samtidighet respektive förskjutning för konsekvenser i kommunikationen och lärandet?
- Ska utvärderaren fortfarande skriva rapporter? Varför då? Och i vilken form?
- etc

Avslutning

Med denna diskussion kring berättelser, tyst kunskap och IKT har jag velat belysa hur relevanta teorifält kan bidra till utveckling av kvalificerad och reflekterad utvärderingspraktik. Hur interaktiviteten i lärande utvärdering/följeforskning designas och genomförs bör vara av avgörande betydelse för hur väl arbetet når sina ställda mål.

---

²² Bruner 1990, s 109

²³ Czarniawska 1997, s 44

²⁴ Michael Scriven talar om utvärdering som en ”transdiscipline” som drar nytta från andra områden men ändå har en självständig ställning, Donaldson och Scriven 2003, s 19

²⁵ Forssell 2009 och Donaldson 2009

²⁶ Vedung 1998

²⁷ Donaldson 2009

Det här PM:et finns också i en webbversion: www.brohusetfou.se/larandeutvardering.html

Referenser

- Andersson, Mats, Svensson, Lennart, Wistus, Sofia, och Åberg, Carina. Red. (2005) *Om konsten att utveckla partnerskap*. Arbetslivsinstitutet
- Bruner, Jerome. (1990) *Acts of Meaning*, Cambridge
- Czarniavska, Barbara. (1997) *Narrating the Organization. Dramas of Institutional Identity*. Chicago Press, Chicago
- Danilda, Inger, Stridh, Kicki. (1998) *A Story of Improvement. Methods and Tools for Qualitative Evaluation of European Projects*. CAU report 1998:1, Halmstad
- Donaldson, Stewart I., och Scriven, Michael, eds. (2003) *Evaluating Social Programs and Problems. Visions for the New Millennium*. Lawrence Erlbaum Associates, New York
- Donaldson, Stewart I. (2009) *Using New Media to Enhance Applied Research & Evaluation*. Föreläsning 3 nov 2009 vid Malmö Högskola, med Stewart I. Donaldson, Claremont Graduate University, medverkande på storbild. Material på www.mah.se/utvardering
- Forssell, Rebecka. (2009) *Lära för att använda. En forskningsöversikt om hur nya medier kan användas vid återkoppling av utvärderingsresultat*. Opubl, presenterad vid seminarium Malmö Högskola nov 2009.
- Guba, Egon G., Lincoln, Yvonna S. (1989) *Fourth Generation Evaluation*. Sage publications, Newbury Park 1989.
- Laing, R.D., Phillipson, H., och Lee, A.R.. (1966) *Interpersonal Perception*. Tavistock Publications, London
- Nonaka, Ikujiro, Takeuchi, Hirotaka. (1995) *The Knowledge-Creating Company*, Oxford University Press, Oxford
- Nonaka, Ikujiro, Toyama, Ryoko, och Hirata, Toru. (2008) *Managing Flow. A process theory of the Knowledge-Based Firm*. Palgrave Macmillan, London
- Norbäck, Lars Erik, Olsson, Lars-Erik, och Odenrick, Per. (2006) *Homo Pracademicus. Om att lära om – om sig själv och sin verksamhet*. Bilda förlag, Stockholm
- Polanyi, Michael. (1966) *The Tacit Dimension*. Chicago Press, Chicago (finns också i nyutgåva 2009)
- Stridh, Kicki, Holmquist, Mats, och Ljungberg van Beinum, Ingrid. (2000) *Vägen kommer när vi vandrar*. Serien Nya jobb och företag, rapport 14
- Stridh, Kicki. (2001) *Tyst kunskap i EU-projekt – utvärdering och utveckling*. Paper presenterat vid HSS01, Högskola och Samhälle i Samverkan
- Stridh, Kicki, och Swärdh, Mia. (2006) *Krafttag – små företag samlar tankarna och gör bättre affärer*. Bilda förlag, Stockholm
- Svensson, Lennart, Brulin, Göran, Jansson, Sven, och Sjöberg, Karin. Red. (2009) *Lärande utvärdering genom följeforskning*. Studentlitteratur, Lund
- Toulmin, Stephen. (1996) *Is Action Research Really Research? I Concepts and Transformations*, Vol I:I 1996
- Vedung, Evert (1998). *Utvärdering i politik och förvaltning*. Studentlitteratur, Lund